

Xocalı: düşünülmüş soyqırım

Tariximizin elə səhifələri var ki, onu xatırladıqca, insanın bədənində qanı donur. İnsanlıq adına ləkə gətirən, bəşər tarixində ən dəhşətli faciələri belə kölgədə qoyan Xocalı soyqırımını xalqımızın ürəyinə vurulan, heç zaman sağalmayan, qaysaqqlanmayan, zaman-zaman dərinləşən, qövr edən yaradır. Xocalı hadisəsi şəhidlərin, onun qurbanlarının qanı, şəhidlərin acı xatirələri ilə yazılan qanlı tariximizdir. Üstündən 24 il keçməsinə baxmayaraq, insanlar o dəhşətli hadisələrin təsirindən hələ də aylı-maylıdır.

*Xocalı soyqırımını hər kəs bir cür xatırlayır, gördüyü, oxuduğu, eşitdiyi kimi... həmin dövrlərdə Respublika Xəstəxanasının baş həkimi işləyən, Azərbaycan Tibb Universitetinin professoru, Azərbaycan Ağsaqqallar Şurası İdarə Heyətinin üzvü **Maqsud Qasimov** o hadisələri belə xatırlayır:*

—Azərbaycan xalqı Xocalı faciəsinin 24-cü ilini yad edir. Bu hadisədə 613 nəfər, o cümlədən 63 uşaq, 106 qadın, 70 qoca xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilib, 8 ailə bütünlüklə məhv edilib, 155 nəfər itkin düşüb.

Xocalıda baş verən faciədən xəbər tutandan bir qədər sonra biz Qarabağa uçmaq üçün sanitar aviasiyanı hazırlamağa başladıq. Həkim briqadası hazır olanda Səhiyyə Nazirliyindən yeni göstəriş gəldi. Bakıda yaralıları qəbul etmək üçün palatalar hazırlamaq tapşırığını aldıq.

Onu qeyd edim ki, Respublika Xəstəxanası həmişə Qarabağ əhalisinə tibbi xidmət göstərməyə, Xocalıda mühüm tibbi infrastruktur yaratmağa çalışırdı. Qarabağ vilayət səhiyyə şöbəsi isə buna qəti icazə vermirdi. 1986-cı ildə çətinliklə də olsa, buna nail olduq. Vilayətdə azərbaycanlılar yaşayan 52 kənd var idi. Demək olar ki, hər həftə vertolyotlarla oraya həkim briqadaları göndərdik. Səhiyyə Nazirliyinin bu barədə əmri də var idi. Mən özüm də dəfələrlə Qarabağa uçmuşdum, kəndlərin çoxunda olmuşdum. Ağdamda qərargah yaradılmışdı.

Bir dəfə Xocalıda olanda orada çalışan həkim-stomatoloq işləmək üçün şəraitin olmadığını, xüsusi avadanlığın çatışmadığını demiş və kömək istəmişdi. Mən Bakıya qayıdan kimi bu barədə Səhiyyə Nazirliyinə məlumat verdim. Stomatoloji avadanlıqlar, lazımı ləvazimatlar hazır olan kimi Xocalıya uçduq. Xocalı orta məktəbinin ərazisində vertolyot yerə enən kimi onu əhatəyə aldılar, rus əsgərləri yanlarındakı ermənilərlə birgə vertolyotun içərisinə soxuldular. Mən əsəblərimi cilovlaya bilməyib erməni dilində onları söyməyə başladım: "Əclaf, elə bilirsiniz silah gətirmişik, tibbi avadanlıqdır gətirmişik ki, əhaliyə lazımı xidmət göstərilsin"—dedim. Onlar istədiklərini tapa bilmədilər. Avadanlıq stomatologiya şöbəsində yerləşdirildi.

İndi vəziyyət tamam başqa cür idi: şəhər zəbt edilmiş, sakinlər qaçmaq məcburiyyətində qalmışdılar, ölənlər, yaralananlar, saxtadan donanlar vardı, faciənin əsl miqyasını təsəvvür etmək belə mümkün deyildi. Yaralıların bir qismini Ağdam Xəstəxanasına yerləşdirmişdilər, lakin mərkəzi xəstəxana, onların hamısını qəbul etmək gücündə deyildi. Odur ki, yaralıları vaqonlara mindirib Ağdam-Bakı qatarı ilə Bakıya göndərdilər. Bir çoxlarını Bərdə Xəstəxanasına yerləşdirmişdilər, ən ağır xəstələr Bakıya göndərilmişdi.

Burada bir qədər haşiyə çıxmaq istərdim.

Tibbdə, xüsusən, hərbi vəziyyət zamanı, kütləvi fəlakətlər vaxtı belə bir çətin mərhələ var: xəstələri qruplaşdırmaq. Düşünməyə, müayinəyə, konsiliuma vaxt qalmır, kimə yerində kömək göstərməyi, həkim-mütəxəssislərin köməyinə ehtiyacı olanları sadəcə bir neçə dəqiqənin içində müəyyənləşdirmək lazım gəlir. Bakıya isə ən ağır xəstələrin göndərildiyini nəzərə alsaq, onda vəziyyətin mürəkkəbliyini təsəvvür etmək o qədər də çətin deyildi. Respublika Xəstəxanası yüzdən çox ağır xəstəni qəbul etməli idi.

Biz bütün gecəni səhərdək hazırlıq görmüşdük, adi sanitaran tutmuş baş həkimə qədər hamı yaralıları qəbul etməyə hazır vəziyyətdə dayanmışdı. Səhər tezdən Biləcəri stansiyasından yaralıları təcili yardım maşınları daşımağa başladılar. O zamankı rəhbərlik isə faciə barədə heç nə demir, susmağa üstünlük verirdi. Biz həkimlər isə siyasətdən çox uzaq idik, yaralıları qəbul etmək, onlara imkanımız daxilində kömək etməli idik...

Onların arasında bir nəfər də əsgər, ümumiyyətlə, heç cavan kişi belə yox idi, hamısı yaşlı insanlar, uşaqlar və qadınlar idi.

Həmsöhbətim sözüne ara verdi, kövrəlmişdi, əlləri ilə gözünün yaşını silib dərin köks ötürdü. Danışmaq ona ağır gəlirdi. Bir qədər sonra sözüne davam etdi:

—Gəlin, bu köhnə xəstəlik tarixçələrini birgə nəzərdən keçirək: Səidə Cəfərova. Sol çiyinin və yumurtalıqların güllə yarası. 60 yaşlı Məlik Məmmədov, döş qəfəsinin küt yarası, IX-X qabırğanın qapalı sınığı, başda çoxlu sayda yara, 10 yaşlı Lavxanım Abbasova donurma ilə daxil olmuşdu. 40 yaşlı Bəsti Abbasovanın hər iki ayağını don vurmuşdu, neçə kilometr yolu qar içində ayaqyalın qaçmışdı. Don vurmuş 57 yaşlı Cəfər Məmmədov xəstəxanada 80 gündən çox yatmışdı.

Müalicə olunmaq üçün gətirilən yaralılarla bərabər, onların sağ qalan, hadisədən təsadüfən salamat çıxan yaxınları, doğmaları da gətirilmişdi. Hər şeylərini itirmişdilər, getməyə başqa yerləri yox idi. Onlar üçün də yer düzəltmişdik, hətta sağlam insanlara da xəstəlik tarixçəsi yazmışdıq ki, qanuni şəkildə xəstəxananın mətbəxindən yemək ala bilsinlər. Ancaq hər bir halda xəstəxana xəstəxana olaraq qalırdı. Həkimlərin başlıca vəzifəsi yaralıları, don vurmuş insanları müalicə etmək idi. Əsas ağırlıq elmlər doktoru, professor Hidayət İsayevin çiyinlərinə düşürdü. O zaman o Respublika Xəstəxanasının cərrahiyyə şöbəsinin müdiri idi. Hazırda isə M.Topçubaşov adına Respublika Elmi Cərrahiyyə Mərkəzinin elmi işlər üzrə direktor müavini. Qürurla söyləyə bilirik ki, o zaman praktik olaraq bütün yaralıların həyatını xilas edə bilmişdik.

Söhbətimizin bu yerində professor Hidayət İsayev də bizə qoşulur. Əlində tutduğu köhnə, saralmış xəstəlik tarixçələrini vərəqləyə-vərəqləyə deyir:

—Xocalıya gecə hücum edilmişdi. İnsanların çoxu yatağından küçələrə ayaqyalın, başıaçıq, ən yaxşı halda yüngül ev ayaqqabılarında qaçmışdılar. Amma qarda, saxtada 10 kilometrə yol qət etməli olmuşdular. Belə vəziyyətdə isə donurma qaçılmaz idi. Xəstələrdən biri danışdı ki, onlar düz yolla getməyə qorxduqlarından meşəyə üz tutub burada da azıblar, Ağdamın ərazisinə çox çətinliklə çıxıb biliblər. Onlar gec də olsa, birtəhər xilas olmuşdular, lakin Naxçıvanik kəndində silahsız

insanlar erməni əsgərləri tərəfindən güllə-baran edilmişdilər. Söylənənləri dinləmək belə olmurdu. Mühəribə həmişə itki, ölüm, qan deməkdir, bu isə günahsız insanları düşünülmüş, planlı şəkildə məhv etməkdən başqa bir şey deyildi.

O zaman xocalılılara hamı kömək etməyə çalışdırdı. Həkimlərimiz bir neçə gün evlərinə getməyib xəstəxanada gecələdilər. Tələbələr, şagirdlər axın-axın gəlib qan verirdi.

Həmsöhbətlərim həmin dövrdə Azərbaycan-Almaniya dostluğu cəmiyyətinin sədri Çingiz Abdullayevi də minnətdarlıqla xatırladı. Maqsud Qasimov dedi:

—Çingiz Abdullayevi biz yaxşı tanıyırdıq. 1990-cı il 20 Yanvar hadisələrindən sonra Bakıya iki maşın dərman gətirmişdi. Bu dəfə də köməyə gəlmişdi. Xocalı faciəsindən sonra xəstəxanaya böyük miqdarda dərman preparatları, qan əvəzləyicilər, antiseptiklər, biz sözlə, yaralıların sağlması üçün lazım olan hər şey gətirilmişdi. O vaxt yalnız haqqında oxuduğumuz III nəsil antibiotiklər isə kifayət qədər idi. Bu, çox çətin iş idi: dərmanları təşkil etmək, gətirmək, yükləyib-boşaltmaq, hər şeyi qanun çərçivəsində, hüquqi prosedurlara uyğun həyata keçirmək... O çətin günlərdə Çingizin ailəsində yeni bir körpənin dünyaya gəlişini gözləyirdilər. Məhz Respublika Xəstəxanasında dərmanların gətirilib yerləşdirilməsi ilə məşğul olduğu gecə həyat yoldaşını doğum evinə gətirmişdilər. Qardaşı zəng vurub: "Oğlun olub" - deyəndə Çingiz: "İmkan tapan kimi gələcəm" - deyə qısa cavab vermişdi. Öz körpəsini isə yalnız səhəri gün görə bilmişdi.

Acı xatirələrin təsirindən kövrələn, hələ də o ağır hisslərlə yaşayan həmsöhbətlərim təkcə öz peşələrinin spesifikliyindən, o çətin məqamlarda qəbul etdikləri qərarlardan, məsələlərin peşəkarcasına həllindən danışmadılar, həm də...

Professor Hidayət İsayev Vyetnam müharibəsində iştirakını xatırlayaraq deyir: Mən döyüş əməliyyatının nə demək olduğunu danışanlardan eşitməmişəm. Vyetnam müharibəsində mənim xəstələrim əsgərlər: Əlində silah tutan gənc oğlanlar idi. Burada isə: — sadə kəndlilər, uşaqlar, qadınlar, yaşlı insanlar. Hətta mühəribənin də öz qanunları var, Xocalıda baş verənlər isə qanunsız mühəribə idi. Əsgər əsgərlə döyüşər, dinc əhali ilə yox! Xocalı faciəsində iştirak edən rusların 366-cı alayının əsgərləri dağıdıcı güllələrdən istifadə etmişdilər. O güllələri ingilislər "dum-dum" adlandırır və biz həkimlərə 20 Yanvar hadisələrindən tanış idi. Onlar qadağan olunmuş hərbi sursatlardır, burada isə qadınlara, uşaqlara qarşı işlənmişdi. Qaçqınların söhbətlərini hələ də xatırlayıram. Bir qocanın bütün ailəsini məhv etmişdilər. Gənc bir qadının ərinə, böyük oğlunu öldürmüşdülər, kiçik qızı ilə birgə birtəhər xilas olmuşdular. Mərhum telexjurnalist Çingiz Mustafayevin çəkdiyi kadrları seyr edən yaralıların çoxu doğmalarını tanımışdılar. Dəhşətli anlar idi...

Xocalıda baş verənləri nə unutmmaq, nə də bağışlamaq olar. Bu cinayətin günahkarları, o cümlədən Ermənistanın hazırkı prezidenti də daxil olmaqla hər kəs öz cəzasını almalıdır.

Qələmə aldı:
Zümrüd ABDULLAYEVA,
"Respublika".